

Uusi Venemaal ilmunud allikakäsitlusi Eesti ajaloost

Vera I. Matuzova, Evgenija L. Nazarova.
Krestonoscy i Rus'. Konec XII v. – 1270 g.
Teksty, perevod, kommentarij. Indrik,
Moskva, 2002 (Drevnejšie istočniki po
istorii Vostočnoj Evropy). 448 lk.

Jakob Ul'fel dt. Putešestvie v Rossiju. Otv.
red. Džon [John] Lind, Anna L. Xoroškevič.
Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury, 2002
(Studia historica). 616 lk.

Tunamullu ilmus Moskvast trükist kaks raamatut, mis käsitlevad ka Eesti ajaloole olulisi allikaid 12.–13. ja 16. sajandist: kahe murdeaja allikaid, mis on uurijaid ikka ja jälle paelunud. Tegu ei ole mingite uusavastuste publitseerimise ega seniavaldamata materjali käibesetoomisega, materjali valikul on lähtunud ikkagi Vene ajaloo seisukohtadest. Kuid samas on mõlemad raamatud kauaaegse uurimistöö kokkuvõtted, kus allikatekstist enesest olulisemaks osutuvad kommentaarid ja saatetekstid.

Liivi- ja Preisimaa varasemate Vene-suhete uurijate Vera Ivanovna Matuzova ja Jevgenia Lvovna Nazarova raamat kuulub 1977. aastal alguse saanud seeriasse,¹ mille ülesanne on teha nii originaalis kui ka vene tõlkes ning rikkalike kommentaaridega varustatuna kättesaadavaks antiik- ja keskaegseid allikaid ning allikakatkeid kunagise Nõukogude Liidu ala – ajalooliselt niisiis põhiliselt Vana-Vene ja naaberalade – kohta. Seeria on saanud teoks tänu selle algataja, Vene ajaloolase Vladimir Terentjevitš Pašuto (1918–1983) ümber koondunud ajaloolastest ja filoloogidest õpilaste ringile, kes tänaseks kuuluvad Vene juhtivate medievistide hulka. Need on autorid, kelle tööde tõttu on oluliselt laienenud meie teadmised Vana-Venemaast ning muutunud võimatuks Venemaa keskaegse ajaloo isoleeritud käsitlemine.² Mõned seeria raamatutest annavad seejuures välja ka ori-

ginaalpublikatsiooni mõõdu, reeglilis on aga kohati lausa monograafilise väärtusega saateuurimus.

Kõnesoleva köite sisuks on Liivimaa ja Preisimaa Vene-suhetesse puutuvad allikad 13. sajandist. Raamat jaguneb kaheks mahult ebavõrdseks osaks (“Ristisõdijad Läänemere idaosas” ning “Ristisõdijad ja Galiitsia-Voldõnia”), millele eelneb Vera Matuzova lühiülevaade, mis tutvustab lugejale ristisõdade mõiste käsitlust tänapäeva ajalookirjutuses ja selle muutumist viimaste aastakümnete jooksul, kui üha kindlamini on ristisõjatemaatika raamides hakatud käsitleda ka väljaspool Vahemeremaid toimunut. Esimeses osas on kronoloogilises järjestuses esitatud nii originaalkeeles kui ka vene tõlkena katkendid Henriku Liivimaa kroonikast, Liivimaa vanemast riimkroonikast ning kokku 18 dokumenti, käsitledes ajavahemikku piiskop Meinhardi tegevuse algusest Väina jõe ääres 1180. aastatel kuni umbes 1270. aastani. Teine osa sisaldab 7 dokumenti ajavahemikust 1237.–1260. a.

Kummaski osas pole täielikult esitatud kõik sellest ajast teada olevad Vene alad mainivad dokumendid, vaid on piiratud olulisemaga. Originaaltekstid on ära toodud vanemate editsioonide alusel.³ Sedalaadi väljaande puhul on see mõistetav, kuid tingib paratamatult editsiooni-reeglite ebaühtluse ja vajaduse usaldada pimesi möödunud sajandite ajaloolasi, kelle kaasajal esitati publikatsioonide täpsusele teistsuguseid nõudeid kui tänapäeval. Raamatu mõlemale osale liitub lisa, kus on esitatud asjakohased väljavõtted vanavene leetopissidest.

Liivi- ja Preisimaa vanema ajaloo uurijatele pakub kindlasti suurimat huvi kommentaarium. Liivimaa puhul torkab silma Läti ja Eesti ala ebaühtlane (nii mahult kui ka tasemelt) käsitlemine viimase kahjuks, mis on tingitud vastava osa autori keeleoskusest ja suuremast süvenemisest just Läti ala probleemistikku. Nii näiteks on muinaseesti ühiskonna käsitlus koostatud tänaseks mitmes aspektis vananenud kirjanduse põhjal. Kommentaarid tutvustavad vene lugejale saksa ja balti historiograafiat, eesti huvilisele aga on kindlasti väärtuslikum osa Jevgenia Nazarova originaalkommentaarid. Suurem osa nendes esitatud seisukohtadest on küll tegelikult juba varem trükitis ilmunud, kuid laialipillatuna üliväikese levikuga Venemaa teadus-

¹ Varasem nimetus: Drevnejšie istočniki po istorii narodov SSSR.

² Nende uurimuste kokkuvõtet vt.: Drevnjaja Rus' v svete zarubežnyx istočnikov. Toim. Elena A. Mel'nikova. Logos, Moskva, 1999. 608 lk.

³ Akty istoričeskie, odnosjaščiesja k Rossii. Toim. Aleksandr I. Turgenev. Kd. 1–2. Sanktpeterburg, 1841–1842; Liv-, esth- und curländisches Urkundenbuch nebst Regesten. Toim. Friedrich G. von Bunge. Kd. 1–3, Reval 1853–1859; Senās Latvijas vēstures avoti. Toim. Arveds Švābe. Rīga 1937–1940 (Latvijas vēstures avoti 2) jt.

väljaannetes. Nüüd on need uurimistulemused ja originaalsed hüpoteesid tehtud kättesaadavaks mõnevõrra arvukamale lugejaskonnale.

Tähelepanuväärne on veel, et kõnealune raamat on märk hüvastijätust nõukogudeaegse olulisel määral propagandistliku ja välisvaenlasejanuse ajalookirjutusega. Kuigi tegu on eriti 20. sajandi kirjasõnas ideoloogiliselt väga pingestatud sündmustega, käsitletakse uurimuses keskaja ajaloo probleeme. Sissejuhatuses on ka eraldi vene lugeja tähelepanu juhitud nn. *Ostforschung*⁴ saavutustele selles vallas (lk. 10, 22) ja juhitud tähelepanu nõukogudeaegse venekeelse pärandi ühekülgsele (lk. 11–12).

Teine publikatsioon vahendab kolme sajandi võrra hilisemat allikat. 1578. a. külastas Moskooviat Taani saadik Jacob Ulfeldt (u. 1530–1593). Tema reisikiri, mis on korduvalt trükitis ilmunud ladina, taani ja vene keeles juba alates 1608. aastast, avaldati nüüd uuesti koos rikkalike kommentaaridega. Raamat on sündinud paljude autorite koostöös, kelledest otsustavat rolli on mänginud teenkad Vana-Venemaa ning selle läänepoolsete kontaktide ajaloo uurijad Anna Leonidovna Horoškevitš ja John Howard Lind. Eesti lugejale on Jacob Ulfeldti reisikirja ja eriti selle Eesti alasse puutuvaid lõike tutvustanud Vello Helk.⁴ Käesolev raamat algab pärast sissejuhatavaid märkusi meenusartiklitega Taani Venemaa-uurija Knud Rasmusseni (1930–1985) ja latinist Lidia Godovikova (1930–1986) kohta. John Lindi sissejuhatav artikkel (lk. 33–70) käsitleb Jacob Ulfeldti teekonna eri kirjelduste omavahelisi suhteid. Ta teeb Knud Rasmusseni-ga polemiseerides kindlaks, et kui Moskooviakäigu ebaõnnestumise tõttu põlu alla sattunud Ulfeldt 1588. aastal rehabiliteerimislootuses oma kirjutise koostas, olid talle aluseks tema isikliku sekretäri ja vaimuliku Andreease reisimärkmed, mis on käsikirjas samuti tänaseni säilinud. Trükistest kasutas Jacob Ulfeldt Balthasar Russowi (†1600) Liivimaa kroonikat, Paul Oderborni (†1604) Ivan Julma elulugu ja Siegmund von Herbersteini (1486–1566) Venemaa-raamatut, viimast küll ekslikult Paolo Gioviolo (1483–1552) omistades. Samuti käsitleb John Lind Kopenhaa-

genis Kuninglikus Raamatukogus säilitatavat Ulfeldti reisikirja autori omakäeliste märkuste-ga varustatud käsikirja, mis on kahtlemata vanem kui trükiväljaanne. Erinevused nende vahel pole küll “printsipiaalsed” (lk. 40).

Vladislav Antonov ja Anna Horoškevitš kirjutavad Jacob Ulfeldti isikust ja tema reisikirjast kui Venemaa ajaloo allikast (lk. 78–142). Nii John Lind kui ka Anna Horoškevitš⁵ käsitlevad Ulfeldti reisikirjas avalduvat Venemaa-antipaatiat, leides, et see ei ole suunatud Venemaa kui sellise, vaid tsaari türannia vastu, kelle valitsuse ajal oli maa – mitte ainult vallutatud Liivimaa, vaid ka Vene sisealad – tõepoolest enneolematult laastatud ja hävitatud ning kelle vaenulikkust ka Taani saatkond ise tunda sai. Seega on tegu Ulfeldti mõnel määral “rehabiliteerimisega” selles osas – nimelt on teda varasemas kirjanduses süüdistatud ka sihilikult eriti halva Venemaa-ettekujutuse vahendamises. Samas muidugi lähtusid Ulfeldt ja tema kaaslased Venemaal kogetusse Lääne-Euroopa aadliku ja veendunud protestandi seisukohalt.

Vladimir Rõbakov tutvustab Jacob Ulfeldti märkmete ladina keelt ja stiili (lk. 143–163). Järgneb Ulfeldti “Hodoeporiconi” tekst, mis paraku “tehnilistel põhjustel” (lk. 41) ei põhine John Lindi poolt trükiks ette valmistatud, kuid seni avaldamata käsikirjal, vaid 1608. aasta trükiväljaandel (lk. 167–224), selle 1680. aastal ilmunud taanikeelse tõlke tekst (lk. 225–283) ja venekeelne tõlge. Viimane on varustatud rikkalike, paljude autorite koostöös valminud kommentaaridega (lk. 284–453). Mahuka raamatu lõpetavad vene kunstiajaloolase Wolfgang Kawelmacheri uurimus Ivan Julma residentsist Aleksandrovi alevis (lk. 457–487) ja Maria Vorožeikina artikkel Vene keskaegsest soolatööndusest (lk. 488–499). Raamatu juurde kuuluvad ka arhiivimaterjalidel põhinevad allikalised: katkendid Jacob Ulfeldti saatkonna anonüümse liikme taanikeelsest päevikust koos vene tõlkega (lk. 71–77), Taani-Vene lepingute tekstid 1562. ja 1578. aastast ning mõned 1562.–1563., 1578. ja 1593. aasta saatkondadega seotud dokumendid (lk. 507–574).

Anti Selart

⁴ V. Helk. Taani ürik venelaste metsikusist Liivimaal. Taani kuninga saadiku reis läbi Eesti 1578. – Eesti Päevaleht (Stockholm) 31.01.1979, nr. 8 (4394); V. Helk. Kaks reisikirjeldust 16. sajandist. – Tulimuld 1981, ak. 32, lk. 11–15; V. Helk. Taani kuninga saatkonna Moskva-reis läbi Eesti 1578. aastal. – Tuna 2001, nr. 2 (11), lk. 24–30; V. Helk. Taani kuninga saatkonna Moskva-reis läbi Eesti ja üle Viljandi 1578. aastal. – Viljandi Muuseumi Aastaraamat 2000, 2001, lk. 136–145.

⁵ Siinkohal tuleb tähelepanu juhtida tema hiljutisele olulisele uurimusele Liivi sõja poliitiliste tagamaade kohta: A. L. Xoroškevič. Rossiija v sisteme meždunarodnyx otnošeniij serediny XVI veka. Drevnextranilišče, Moskva, 2003. 622 lk.